

จิตวิทยาพัฒนาการ

ความหมาย

จิตวิทยาพัฒนาการ (Developmental Psychology) เป็นจิตวิทยาแขนงหนึ่ง ที่ว่าด้วยการศึกษาความสามารถในพฤติกรรมของบุคคลตั้งแต่ปฏิสนธิ-เกิด-แก่ และตาย มุ่งศึกษาว่าบุคคลและแต่ละชั้นของกลุ่มบุคคลนั้นมีการพัฒนาทางจิตใจอย่างไร เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับลักษณะพฤติกรรมที่พบในอายุต่าง ๆ กัน และมีหลักการทั่วไปที่จะอธิบายกระบวนการของการพัฒนารวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่ต่าง ๆ ของการพัฒนา จิตวิทยาพัฒนาการจึงรวมจิตวิทยาของวัยต่าง ๆ เอาไว้ซึ่งได้แก่วัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยสูงอายุ

ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการ

สาระสำคัญประการแรกในจิตวิทยาพัฒนาการ คือ ความรู้ความเข้าใจในเรื่องพัฒนาการ พัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างมีขั้นตอน มนุษย์มีความสามารถและแสดงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางพฤติกรรมตลอดชีวิต โดยทั่วไปแล้ว อัตราการเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปอย่างรวดเร็วในช่วงแรก ๆ ของชีวิตมากกว่าในช่วงหลังของชีวิต ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในร่างกายจะเกิดขึ้นน้อยลงเมื่อบุคคลอายุมากขึ้น และ เมื่อบุคคลอายุมากขึ้น ก็จะสร้างระบบการปฏิบัติชีวิตประจำวัน ในลักษณะที่มั่นคงสม่ำเสมอมากขึ้น อย่างไรก็ตามถ้าทารกถูกจัดให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ขาดการกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ อัตราของการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของทารกนั้นก็อาจจะลดลงได้ตรงข้ามกับกรณีของผู้ใหญ่ ถ้าบุคคลนั้นสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ที่ท้าทายแทนการมีชีวิตอยู่อย่างสบายเรื่อย ๆ ในชีวิตประจำวัน บุคคลที่เป็นผู้ใหญ่นั้นก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมในอัตราสูง ยิ่งกว่านั้นอัตราของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแต่ละด้านไม่เกิดขึ้นมากเหมือน ๆ กันระหว่างขั้นตอนต่าง ๆ ของชีวิต พฤติกรรมแต่ละอย่างของมนุษย์จะมี

ระยะที่เกิดพัฒนาการอย่างรวดเร็ว และติดตามด้วยระยะที่พฤติกรรมนั้น ๆ มีอัตราการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างคงที่

ดังนั้นจึงเป็นการง่ายและสะดวกที่จะพิจารณาว่าบุคคลแต่ละคนผ่านลำดับขั้นต่าง ๆ ของพัฒนาการ (stages of development) อย่างไร คำว่าลำดับขั้น ก็คือระยะเวลาที่แสดงหน้าที่และการเน้นของพฤติกรรมแต่ละอย่างให้เห็นว่าแตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงของชีวิต ตัวอย่างเช่น ทารกอาจทุ่มเทความสนใจไปยังความพยายามที่จะเคลื่อนไหว ส่วนเด็กวัยรุ่นอาจอุทิศเวลาส่วนใหญ่ให้กับการพูดคุยกับเพื่อนฝูง แม้ว่าเด็กวัยรุ่นจะมีความสนใจในการเคลื่อนไหวเหมือนกัน และทารกก็มีความสนใจในบุคคลอื่นเช่นกัน แต่พฤติกรรมทั้งสองชนิดนี้จะมีจุดเน้นและหน้าที่แตกต่างกันในแต่ละวัย

ปรากฏการณ์ทางพัฒนาการเกิดขึ้นในสองลักษณะด้วยกันคือ ลักษณะที่หนึ่ง เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (continuous) กล่าวคือ พฤติกรรมใหม่จะเกิดขึ้นโดยมีพฤติกรรมเก่าเป็นพื้นฐาน และลักษณะที่สองก็คือ เกิดขึ้นอย่างไม่ต่อเนื่อง (discontinuous) คือ มีทั้งการพัฒนาอย่างรวดเร็ว หรือพัฒนาแบบขั้น ๆ ลง ๆ อย่างไม่ติดต่อกัน กระบวนการพัฒนาทั้งสองลักษณะนี้จะเกิดขึ้นในแต่ละบุคคล แม้ว่าลักษณะพฤติกรรมที่สังเกตได้อาจมองดูเป็นลักษณะแบบไม่ต่อเนื่อง แต่กระบวนการของพฤติกรรมนั้นจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ความไม่ต่อเนื่องที่ปรากฏในพฤติกรรมนี้ เป็นพื้นฐานของทฤษฎีพัฒนาการแบบมีลำดับขั้นตอน กล่าวคือ จะมีเวลาระหว่างการเจริญเติบโตที่พัฒนาการทางพฤติกรรมปรากฏก้าวหน้ามาก โดยจะเห็นจากการเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งในแบบฉบับพฤติกรรมที่สลับซับซ้อน พฤติกรรมที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงนี้ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพหรือคุณสมบัติ (qualitatively) ที่แตกต่างไปจากพฤติกรรมที่ตามมาหลังจากการเปลี่ยนแปลง

สำหรับทฤษฎีพัฒนาการมีลักษณะเป็นลำดับขั้นนี้มีอธิบายกันอยู่มากมาย ที่รู้จักกันดีก็ได้แก่ ทฤษฎีของ **ฌ็อง เพียเจท์ (Jean Piaget) ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) และ ลอร์เรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg)** ซึ่งแต่ละทฤษฎีจะให้นิยามลำดับขั้นพัฒนาการในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้าง การจัดระบบและกระบวนการ ยกตัวอย่างเกณฑ์ของขั้นพัฒนาการซึ่ง **โคล เบิร์ก** ให้ไว้มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑. เป็นการเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในรูปร่าง แผนแบบและการจัดระบบของพฤติกรรมบุคคล การพัฒนาของบุคคลจึงไม่จำกัดอยู่เพียงแต่ในความคิดและความหนักเบาของปฏิกิริยาตอบสนองของบุคคลเท่านั้น

๒. ในแต่ละขั้นพัฒนาการที่ดำเนินติดต่อกันมา จะเกี่ยวข้องกับการจัดระบบการตอบสนองที่แปลกใหม่ และมีคุณภาพ พฤติกรรมไม่เพียงแต่จะแตกต่างออกไป และมีการย้ายที่แตกต่างกันในแต่ละขั้นพัฒนาการ หากหลักการพื้นฐานที่ควบคุมพฤติกรรมก็จะแตกต่างด้วย

๓. การเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่ง จะเกิดขึ้นโดยไม้อาจหลีกเลี่ยงได้ เว้นแต่ในสถานการณ์ที่ผิดปกติและมีอันตรายอย่างมาก บุคคลจึงอาจจะไม่มีการตอบสนอง

๔. ขั้นต่าง ๆ ในพัฒนาการของบุคคลจะมีลำดับสืบเนื่อง ซึ่งถูกกำหนดไว้เหมือน ๆ กัน สำหรับบุคคลทุกคน ขั้นพัฒนาการจัดเป็นสากลในการพัฒนาของมนุษย์ทุกคน

๕. ขั้นพัฒนาการเกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าที่นำไปสู่การเพิ่มความสลับซับซ้อน ในแต่ละขั้นพัฒนาการที่สืบเนื่องจะมีการประสานรวมด้านต่าง ๆ ที่สำคัญของขั้นพัฒนาการขั้นก่อนหน้านั้น ซึ่งจะทำให้เห็นการจัดระบบที่มีการประสานประสานการพัฒนาที่ชัดเจนขึ้น

กล่าวโดยสังเขปอีกครั้งได้ว่า พัฒนาการของบุคคลจะมีลักษณะดำเนินไปอย่างก้าวหน้า (progressive) มีความเกี่ยวข้องกับความสามารถของบุคคลในการรู้จักแยกแยะสิ่งต่าง ๆ (differentiation) เมื่อบุคคลมีพัฒนาการ ก็หมายความว่ามีการถ่ายแปลง (transform) พฤติกรรมจากรูปแบบที่ทำซ้ำ ๆ และมีขีดจำกัดมาสู่พฤติกรรมที่ลึกซึ้งกว้างขวางและแตกต่างกันไปมากขึ้น

ทั้งการพัฒนาข้างถือว่า เป็นสิ่งที่บุคคลมีที่สะสมไว้ (accumulation) พฤติกรรมการพัฒนาของบุคคลจะดำเนินก้าวหน้าและมีผลสะสมเพิ่มเติมขึ้นเรื่อย ๆ จากวัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น จนเข้าสู่วัยฉกรรจ์ วัยผู้ใหญ่โดยสมบูรณ์ และวัยสูงอายุ

วิธีการและทฤษฎีในจิตวิทยาพัฒนาการ

ความคิดเห็นและความเชื่อเกี่ยวกับพัฒนาการของพฤติกรรมมนุษย์นั้นมีอยู่มากมาย นักปรัชญา นักการศึกษา และนักทฤษฎีทางศาสนาได้พยายามที่จะสร้างทฤษฎีพฤติกรรมมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ ข้อสรุปที่บุคคลเหล่านี้พบมีทั้งลึกซึ้งและฉาบฉวย และแม้จะมีความแตกต่างกันในคุณภาพของการคิด การศึกษาของบุคคลเหล่านี้ทั้งหมดในระยะแรกจะมีลักษณะเป็นส่วนบุคคลและยังไม่เป็นเชิงวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง ระยะสำคัญที่นักจิตวิทยาเริ่มแสดงการศึกษาค้นคว้าในเชิงวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริงอยู่ในช่วง ค.ศ. ๑๘๕๐ และต้น ค.ศ. ๑๙๐๐ กล่าวคือ เมื่อนักจิตวิทยาได้เริ่มรับวิธีการที่ใช้อย่างประสบผลสำเร็จในวิทยาศาสตร์กายภาพและชีวภาพ มาใช้ในการศึกษาทางคลินิก การสังเกต และการทดลอง

อนึ่ง ในการศึกษาทดลองแต่ละอย่างผู้ศึกษาจะสร้างหรือมีทฤษฎีตัวอย่างเช่น **อัลเฟรด บิเนท์ (Alfred Binet)** ได้ตั้งข้อสังเกตบางอย่างเกี่ยวกับการพัฒนาทางสติปัญญาก่อนที่จะเขาจะเลือกข้อความหรือข้อกระทงต่าง ๆ (items) มาใช้ในการสร้างแบบทดสอบสติปัญญา **เพียเจท์** เองก็มีข้อสังเกตบางอย่างเกี่ยวกับความคิด ความเข้าใจของเด็กก่อนที่เขาจะเริ่มศึกษาทดลองเรื่องความสามารถของเด็กในการเข้าใจเรื่อง การอนุรักษ์ และในที่สุดบุคคลทั้งสองก็ได้สร้างทฤษฎีการพัฒนาทางสติปัญญาขึ้น อย่างไรก็ตามที่ยกตัวอย่างทั้งสองมากล่าวนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า การมีแต่เพียงความคิดเท่านั้นที่ทำให้สามารถสร้างทฤษฎีขึ้นมาได้ แต่ผู้สร้างทฤษฎีพัฒนาการได้แสดงความกระฉ่างชัดเจน และมีการจัดระบบความคิดในระยะต่อมาเพื่ออธิบายการพัฒนาต่าง ๆ ของทฤษฎีได้อย่างสมเหตุสมผล

สำหรับแนวทางการศึกษาทฤษฎีพัฒนาการ ยึด-

หลักกลุ่มความคิดทางจิตวิทยาพื้นฐาน ๓ แนวด้วยกัน คือ แนวจิตวิเคราะห์ (psychoanalytic) แนวพฤติกรรม (behavioristic) และแนวการรู้คิด (cognitive) เนื่องจากพฤติกรรมมนุษย์มีหลายด้านและด้านต่าง ๆ ทั้งหมดเหล่านี้จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ขณะเดียวกันก็ถึงความ เป็นอิสระจากกันในแต่ละด้านด้วย กล่าวคือ มนุษย์ จะรับรู้ เรียนรู้ คิดและรู้สึก เนื่องจากแต่ละด้านหรือ องค์ประกอบของพฤติกรรมมีความสัมพันธ์ซับซ้อนภายใน ตัวของมันเอง สิ่งนี้ทำให้นักทฤษฎีทางจิตวิทยามีแนวโน้ม ที่จะเน้นความเข้าใจลงที่ด้านใดด้านหนึ่ง ทฤษฎีจิต-วิเคราะห์โดยส่วนใหญ่แล้วจัดเป็นทฤษฎีแห่งความรู้สึก เป็นทฤษฎีซึ่งแสดงถึงสภาวะทางอารมณ์ว่าได้มีการพัฒนา และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมอย่างไร นักทฤษฎีทาง-พฤติกรรมจะมีความสนใจในการศึกษาเรื่องการเรียนรู้ ของมนุษย์ซึ่งจะรวมทั้งการเรียนรู้ข้อมูลใหม่ ๆ และการเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคม ส่วนนักทฤษฎีการรู้คิด ก็ได้อุทิศความตั้งใจให้แก่การศึกษากระบวนการรู้คิด กระนั้นนักทฤษฎีแต่ละกลุ่มก็ยังมีบางสิ่งบางอย่างที่ อ้างถึงพฤติกรรมซึ่งนักทฤษฎีกลุ่มอื่นได้กล่าว และ อภิปรายมาแล้ว อย่างไรก็ตามไม่มีนักทฤษฎีคนใดที่จะพยายามอภิปรายการค้นคว้าที่ครอบคลุมพฤติกรรม มนุษย์ทั้งหมด

ข้อมูลและประโยชน์ของจิตวิทยาพัฒนาการ

บุคคลทั่วไปมักจะคิดว่าจิตวิทยาพัฒนาการเป็น แหล่งข้อมูลเกณฑ์ปกติ (normative data) เกี่ยวกับพัฒนา การของบุคคล ตัวอย่างข้อมูลเช่น เมื่อใดเด็กจะเรียน พุด เรียนเดิน เรียนรู้ที่จะแยกสี และบอกสีต่าง ๆ ได้ เด็กชนบทและเด็กในเมืองมีความแตกต่างกันเล็กน้อย เพียงใดทางสติปัญญา และการสร้างสรรค์ ระหว่างปี ที่มีการศึกษาค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ นักจิตวิทยาพัฒนา-การได้พยายามที่จะตอบคำถามเหล่านั้น ความสนใจ ของนักจิตวิทยาพัฒนาการในการศึกษาเพื่อหาเกณฑ์ ปกติ จึงไม่ใช่เป็นเรื่องที่น่าแปลกแต่อย่างใด เพราะถ้า

ไม่ทราบการเปลี่ยนแปลงสภาวะทางพัฒนาการที่สำคัญแล้ว ก็ คงเป็นไปไม่ได้ที่จะสามารถอธิบายความเข้าใจพื้นฐาน ในการเปลี่ยนแปลงทางพัฒนาการนั้นได้ แม้ว่าความ สนใจในการศึกษาเพื่อหาเกณฑ์ปกติยังไม่หมดสิ้นไป แต่ก็มีความสนใจเกิดขึ้นอย่างมากในการสร้างรูปแบบ ทฤษฎี เพื่ออธิบายพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่ง ในการสร้างรูปแบบทฤษฎีนี้ นักจิตวิทยาจะหันมาอาศัย วิธีการทดลองมากขึ้น

ในแง่ของการนำไปประยุกต์ใช้ทางการศึกษา จิตวิทยาพัฒนาการมีคุณค่าอย่างมาก เพราะช่วยให้บุคคล ที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนโดยตรง เช่น พ่อแม่ ผู้-ปกครอง ครูอาจารย์ หรือโดยอ้อม เช่น นักการศึกษา นักปกครอง และนักวางแผน ได้มีข้อมูลที่พิจารณาพัฒนา การของพฤติกรรมมนุษย์ ที่สำคัญก็คือ การมองพฤติ-กรรมมนุษย์เพื่อให้เกิดความเข้าใจนั้น จะต้องมีข้อมูล ทั้งก่อนและหลังการเกิดพฤติกรรม การอธิบายพฤติ-กรรมของบุคคลจะมีหลักการบางอย่างที่ควบคุมการ-พัฒนาพฤติกรรมนี้อยู่ด้วย การวิเคราะห์อย่างถูกต้อง และการศึกษาอย่างปรนัย (objective) ของนักจิตวิทยา พัฒนาการช่วยให้เราทราบได้ว่าเหตุใดพฤติกรรมบาง-อย่างจึงเกิดขึ้น และจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมต่อมา ในสถานการณ์อย่างใด

จิตวิทยาพัฒนาการได้เติบโตก้าวหน้ามาตลอด ในช่วงเกือบสี่สิบปีที่ผ่านมา ถือได้ว่าทั้งวิธีการและ ทฤษฎีเชิงวิชาการได้ก้าวหน้าถึงระดับขั้นสูงมากพอ สมควรแล้ว และยังทำให้พ่อแม่และครูซึ่งมักประสบ ปัญหาในการดูแลจัดการและสั่งสอนอบรมบ่มนิสัยเด็ก และเยาวชน ตระหนักในความสำคัญของการใช้ประโยชน์ จากข้อมูลทางจิตวิทยาพัฒนาการมากยิ่งขึ้น แม้ว่าขณะ ปัจจุบันยังคงมีคำถามอีกมากมายในเรื่องพัฒนาการ ทางจิตวิทยาซึ่งยังหาคำตอบอย่างแน่ชัดไม่ได้ กระนั้น ก็ยังถือได้ว่าในปัจจุบันได้มีข้อมูลที่ถูกต้องและทฤษฎี ทางจิตวิทยาพัฒนาการมากพอที่จะช่วยให้ผู้ที่ทำงาน เกี่ยวข้องกับเด็กได้มีทางเลือกในการปฏิบัติเพื่อการ เข้าใจและแนะนำทางที่ถูกต้องให้เกิดการพัฒนาพฤติ-กรรมในส่วนของท่านหรือบุคคลที่สำคัญบางส่วนนี้

บรรณานุกรม

- Cronbach, Thomas M. **Research in Developtmental Psychology : Concepts, Strategies,Method.** New York : Free Press, 1978.
- Fontana, David. **Teaching and Personality.** 2nd ed. Oxford : Basic Blackwell, 1986.
- Hetherington, Mavis E. and Ross D. Parke. **Child Psychology : a Contemporary Viewpoint.** 2nd ed. Tokyo : McGraw – Hill, 1979.
- Hurlock, Elizabeth B. **Developmental Psychology : a Life Span Approach.** 5th ed. New York; McGraw – Hill, 1980.
- Roe Richard L. **Developmental Psychology Today.** Delmar, California : Communication Research Mashines Inc., 1971.

